

6. Там само. – С. 3 – 14.
7. Кривенко Л. Воля народу, її трансформація у державну волю. Теоретичні і конституційні питання державно-правової реформи // Віче. – 1997. – №9. – С. 43-54.
8. Кучма Л. Європейський вибір: Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України // Урядовий кур'єр. – 2002. – 4 червня. – С. 1, 5-12.
9. Латигіна Н.А. Політичні еліти в системі управління посткомуністичним суспільством (структурно-функціональний аналіз). Автореф. дис... канд. політ. наук. – К., 2000. – С. 3.
10. Там само. – С. 15-16.
11. Див.: Бойцова В., Бойцова Л. Люстрація в Центральній і Восточній Європе. Акт справедливості или способ легитимации правящей элиты // Правозащитник. – 1999. – №3.
12. Ústavní zákon ze dne 16.listopadu 1990 o navrácení majetku Komunistické strany československa lidu česke a Slovenske Federativní Republiky // Sbirka zákonu u. 496/1990. – S. 1856.
13. Осаке К. Сравнительное правоведение в схемах: общая и особенная части. – М., 2000. – С. 22, 47.
14. Шакун В.І., Колодій А.М. Правова система - основа державно-правової реформи в Україні // Державно-правова реформа в Україні. Матеріали науково-практичної конф. – К., 1997. – С. 125.
15. Погорелов Є.В. Кодифікаційна діяльність в правовій системі України (загальнотеоретичний аспект): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2000. – С. 6.
16. Опришко В.Ф. Конституційні основи розвитку законодавства України. – К., 2001. – С.105.

Ярош Д.В.,

доцент кафедри теорії та історії держави та права Хмельницького інституту регіонального управління та права, кандидат історичних наук, доцент

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

*Як парость виноградної лози,
Плекайте мову. Пильно й ненастанно
Політь бур'ян. Чистіша від сльози
Вона хай буде...*

Максим Рильський

На жаль, українська мова протягом багатьох віків не мала певно визначеного статусу. Більше того, царський уряд Російської імперії, в складі якої знаходились більшість українських земель, проводив політику не лише обмеження права української мови, а й свідомо нормативної її заборони. Про це свідчить Валуєвський циркуляр від 18 (30) липня 1863 року, в якому підкреслювалося, “що ніякої окремої малоросійської мови не було, немає і не може бути”¹. Далі Валуєв наказував цензурним комітетам: щоб до друку не дозволялись твори художньої та навчальної літератури українською мовою.

Ще далі пішов імператор Олександр II, який у травні 1876 р. видав людиноненависницький документ – так званий “Емський указ”. В ньому говорилось: “не допускати вводу в межі Імперії... будь-яких книг і брошур, виданих за кордоном на малоросійському нарідчї; друкування і видання в Імперії оригінальних творів і перекладів на тому ж нарідчї заборонити...”²².

Так було заборонено все – письменство, театр, пісні, виклади рідною мовою багатомільйонного українського народу. Розпочалося жорстоке переслідування українських культурних діячів, але вони не припинили своєї боротьби за “недоторканність мови в приватному і публічному житті” – як писав М.П. Драгоманов.

В січні 1900 р. в Харкові була заснована перша політична організація України – Революційна українська партія. В програмному документі партії “Самостійна Україна”, підготовленому одним із лідерів рупівців, юристом Миколою Міхновським, пропонувалося закріпити, що офіційною мовою суверенної української держави є мова українська.

Перемога лютевської революції 1917 р., крах самодержавства і проголошення Центральною радою Української Народної Республіки створили сприятливі умови для визнання державного статусу української мови.

Науково-теоретичні засади мовної політики були глибоко розроблені і обґрунтовані в працях визначних державних діячів української революції 1917-1920 рр. В.Винниченка, М.Грушевського, Д.Дорошенка, І.Стешенка, П.Христюка, М.Шаповала та інших.

Так, в збірнику статей і промов “На порозі Нової України”, написаних і проголошених М.Грушевським протягом 1917-1918 рр., розкривається історична неминучість перемоги українського народу в боротьбі за державність і незалежність, окреслюються напрями розвитку всіх сфер життя Нової України, в тому числі розвитку української мови.

М. Грушевський вважав за необхідне розумно, з великим тактом і терпінням проводити в Україні мовну політику, “не вносячи непотрібного і роздражнення, не обгострюючи відносини гвалтовною українізацією, поступаючи розважливо й можливо м’яко в переведенню тих вимог, які дійсно ставляться принципом української державності, становищем української мови як мови державної й т. ін”²³.

Основні правові напрями в галузі мовної політики Центральна Рада визначила у відозві до українського народу від 22 березня 1917р. та у резолюції Українського національного конгресу (квітень 1917р.). У цих історичних документах невідкладними завданнями ставилося відродження української мови, створення національних загальноосвітніх і спеціальних навчальних закладів, збільшення кількості українських періодичних видань.

Хотілось би звернути увагу сучасних українських політиків, народних депутатів України на Закон Центральної Ради “Про державну мову”, який був прийнятий в березні 1918 р. В ньому підкреслювалось, що “всякого роду написи, вівіски тощо на торговельно-промислових, банкових та подібних закладах і конторах повинно писатися державною українською мовою.”²⁴.

На виконання даного Закону Рада народних міністрів видала циркуляр губернським і повітовим комісарам, в якому підкреслювалось, що “винуваті в невиконанні даного закону будуть усуватися з посад і піддаватися під суд”²⁵.

Коментарі тут не потрібні. Думається, що подібного змісту закони і циркуляри потрібно видавати і сьогодні проти тих, хто обклеює будинки, стадіони, дерева в парках вівісками чужою мовою.

Українське державотворення доби революції 1917-1920 рр. завершилось поразкою, але його історичний досвід має особливу цінність для розбудови незалежної України, в тому числі і для відродження української мови.

Так, статус української мови законодавчо закріплений у ст.10 Конституції України, в якій зазначено, що українська мова є державною і “держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України”⁶.

Визначивши статус української мови як державної, чинна Конституція України гарантує (а не лише виявляє турботу, як було у конституції УРСР 1978 р.) “вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України”⁷.

Стаття 10 Конституції України передбачає, що “застосування мов в Україні... визначається законом”⁸. У даний час державний статус української мови визначається Законом “Про мови в Українській РСР” від 28 жовтня 1989 р. Здійснення мовної політики в Україні визначається також іншими конституційними нормами. Так, у статті 24 закріплено недопустимість привілеїв чи обмежень за мовними ознаками. Статті 103, 127, 148 містять вимоги щодо обов’язкового володіння державною мовою Президентом України, суддями Конституційного Суду, професійними суддями.

Крім Конституції України, здійснення сучасної мовної політики в українській державі забезпечується цілою низкою нормативно-правових документів. Як уже говорилося вище ще в 1989 р. було прийнято Закон “Про мови в Українській РСР”, який свідчить про значну перемогу національно-патріотичних сил на фронті мовного відродження. Проблеми мовної політики сучасної української держави знайшли своє закріплення в нормативно-правових актах, які були прийняті після проголошення незалежності України. Це Закони України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”. При Президентові України була створена Рада з питань мовної політики, яка схвалила комплексну програму “Українська мова”. Цими актами визначено основні напрями здійснення мовної політики.

Так, Законом “Про мови в Українській РСР” забезпечується “українській мові статус державної з метою сприяння всебічному розвитку духовних творчих сил українського народу, гарантування його суверенної національно-державної майбутності”⁹.

Стаття 2 даного закону не лише проголошує українську мову державною, а й гарантує її всебічний розвиток і функціонування в усіх сферах суспільного життя. Підкреслюючи статус української мови як державної, Закон стверджує, що українська держава створює необхідні умови для розвитку і використання мов інших національностей, а також гарантує право користуватися своєю національною мовою або будь-якою іншою мовою. Закон забезпечує захист прав української та мов національних меншин України. Так, в статті 8 підкреслено: будь-які привілеї чи обмеження прав особи за мовною ознакою, мовна дискримінація, проповідь ворожнечі на мовному ґрунті неприпустимі і тягнуть відповідальність, встановлену законом¹⁰.

Хотілось би звернути увагу на ст.27, в якій підкреслено, що в “Українській РСР навчальна і виховна робота в загальноосвітніх школах ведеться українською мовою”. Але в цій же статті Закону виділено, що “вивчення в усіх загальноосвітніх школах української і російської мов є обов’язковим”¹¹.

Зрозуміло, що даний Закон приймався, коли ще зберігалася радянська політична доктрина і тодішня державницька мовна практика. Уже в Законі “Про освіту”, який був ухвалений Верховною Радою в 1991 р., а також внесених до нього змін і доповнень в 1996 р. було записано по-новому: вивчення української мови в усіх навчально-виховних закладах, утвердження її як мови функціонування загальноосвітньої, професійної та вищої школи.

Отже, можна констатувати, що в незалежній Українській державі в основному створено законодавчу базу мовної політики. Але гострота мовної проблеми не зменшується. Конституція і закони України щодо мовної політики часто порушуються. Більше того, норми цих законів часто використовуються в протилежному Конституції України напрямі. Звідси витікає наша

пропозиція: для того, щоб утвердити Конституційний статус української мови потрібно здійснити організацію і контроль за виконанням вже прийнятих законів. Найголовніше, щоб працювали закони. Так, ще в грудні 1999 року Конституційний Суд України прийняв рішення, в якому, зокрема, сказано: “Положення частини першої статті 10 Конституції України, за яким “державною мовою в Україні є українська мова”, треба розуміти так, що українська мова як державна є обов’язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом”. Цим рішенням зобов’язані керуватись всі органи влади і посадові особи української держави. Адже згідно зі статтею 150 Конституції України, рішення Конституційного Суду України є обов’язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені. Невиконання рішення тягне за собою відповідальність у встановленому законом порядку¹².

А багатьох притягнуто до кримінальної чи адміністративної відповідальності за порушення ст.10 Конституції України? Ні. А обстановка в державі, пов’язана зі співіснуванням української та російської мов, загострюється. Певні внутрішні та зовнішні політичні сили організовують сепаратистські спекуляції на ґрунті мовної проблеми, які підривають суверенітет української держави. Про це свідчать громадсько-політичні події в південних та східних регіонах країни. Так, наприклад, 18 жовтня 2002 року Верховна Рада Автономної Республіки Крим на своєму пленарному засіданні розглянула питання про надання російській мові статусу другої державної мови. В ухваленому документі Верховна Рада Автономії звертається до Верховної Ради України з проханням ухвалити закон про внесення змін до Конституції України про надання російській мові статусу другої державної мови. Слідом за Верховною Радою Автономної Республіки Крим з такою ж пропозицією звернулися депутати Луганської обласної ради. Своїми діями Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Луганська обласна рада порушили Конституцію України, поставили себе поза законом.

А яку відповідальність понесли 75 кримських депутатів із 89, або 87 луганських із 101, які брали участь у голосуванні за неконституційні дії: ними знехтувано статтю 2 Конституції, яка проголошує, що Україна є унітарною державою, та статтю 10, де державною мовою визначається українська мова.

В наш час розбудови української держави воістину трагічним є те, що українська мова утверджується серед обставин глибокої економічної, соціальної і моральної деградації суспільства. І надання російській мові статусу другої державної мови стане приводом для дестабілізації нинішнього міжнародного миру в Україні.

Академік І.М. Дзюба, виступаючи на міжнародній науковій конференції “Геноцид українського народу: історична пам’ять та політико-правова оцінка”, яка відбулася 25 листопада 2000 р. в Інституті історії НАН України, наголошував на суперечливих тенденціях духовного життя українського суспільства: зникла українська книга, в урядових установах панує російська мова, а в засобах масової інформації державна мова залишається рідкістю. В школах бракує підручників, а запровадження платної системи освіти фактично зачинило двері вузів для талановитої сільської молоді¹³.

Дійсно, сьогодні в Україні склалася парадоксальна ситуація, коли українська мова має юридичний статус державної, а фактично в усіх сферах панівне положення займає російська мова. Так, наприклад, опитування, проведені Інститутом соціології НАН України виявили, що столиця України є україномовним містом за десятибальною шкалою тільки на 3,09 бала, водночас як російськомовне на 6,42 бала. Як видно, перевага російської мови в Києві цілком очевидна¹⁴.

Особливо російська мова панує в таких сферах мовлення, як друковані засоби масової інформації, в книговиданні, в державних установах, установах сфери послуг, комерційних структурах.

В школах, технікумах і вузах відчувається голод на українські підручники. Ось що з цього приводу сказав видатний український поет, політик, Народний депутат України Борис Олійник: “Суверенітет, свободу дали, а папір для підручників забрали. Якщо ми, письменники, воювали проти дозування української і російської літератури відповідно 60 на 40, то нині добре, якщо п’ять-десять відсотків літератури виходить справжньою українською мовою, а решта – якою завгодно, аби не рідною¹⁵ .

Дійсно, книгодрукування, газети і журнали, радіо і телебачення, за невеликим виключенням, є російськомовні. Так, на території України розповсюджується понад 2 тисячі назв періодичних видань Росії, близько 90% теле- і радіостанцій України ведуть свої передачі не українською, а російською мовою, з 214 загальнонаціональних газет України українською мовою виходить лише 78, тобто 32 відсотки¹⁶ . Понад 50 відсотків загальної кількості книг видаються російською мовою.

Все це веде до загибелі української культури, мови, народних звичаїв і традицій, до втрати почуття патріотизму, любові до своєї вітчизни. Хіба не про це свідчать дані соціологічних досліджень, що проводились Інститутом соціології НАН України. Вони переконливо показали, що серед молодих людей до 20 років перевагу рідній мові віддали лише 49,4 відсотки опитаних; віком від 21 до 30 років – 52,6 відсотки опитаних¹⁷ .

Отже, можна зробити висновок, що мовна проблема в Україні є дуже складною і важливою у низці національного відродження.

По-перше, вона породжена цілим рядом факторів: історичною особливістю, що склалася в Україні: впродовж віків існують дві мови: українська і російська.

По-друге, українці є найчисельнішою національною групою у складі населення України, але потрібно враховувати те, що тут проживають представники 130 різних етнопонаціональних спільнот, а це призводить до мовної асиміляції і обмеження сфери застосування української мови.

По-третє, українська мова утверджується сьогодні в умовах глибокої моральної деградації нашого суспільства.

По-четверте, мовна ситуація в Україні стала предметом гострої політичної боротьби між тими силами, які дійсно хочуть бачити Україну незалежною і суверенною державою і тими, хто ностальгує за колишнім СРСР, або зорієнтований на союз з Росією.

Зважаючи на викладене, хотілось би запропонувати ряд пропозицій. По-перше, що основною умовою, яка дозволить запобігти загостренню мовного конфлікту в Україні, є повне дотримання чинного мовного законодавства та Конституції України, передусім виконання статті 10 Конституції України та Закону про мови.

По-друге, контроль з боку вищих органів законодавчої, виконавчої та судової влади за виконанням конституційних норм та мовного законодавства в усіх сферах життя суспільства: політичній, економічній, соціальній, культурно-освітній і т.д.

По-третє, установити відповідальність за порушення мовного законодавства (звільнення порушників з керівних посад, штрафні санкції, судова відповідальність і т.д.).

По-четверте, необхідно здійснити юридичний захист українського інформаційного простору, українського книгодрукування і т.д.

Підсумовуючи, можна констатувати, що в Україні за роки її незалежності створено демократичне законодавство стосовно мовної сфери, але до його реалізації ще дуже далеко. І

в цьому вина не лише законотворців, котрі не початку та в середині 90-х років минулого століття, творячи право мовної сфери, і гадки не мали, що їх закони не виконуватимуться.

Потрібно мати на увазі, що концепція мовної політики – це складова частина внутрішньої політики України. Вона стосується всіх сфер життя суспільства і її здійснення – це справа всієї української держави.

¹ Історія української культури. Збірник матеріалів і документів. – К. 2000. – С. 196.

² Там само. – С. 201.

³ Грушевський М. На порозі Нової України. – К., 1991, - С. 41

⁴ Історія української культури. Збірник матеріалів і документів. – С. 271.

⁵ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах. Т.2 – С. 182.

⁶ Конституція України від 28 червня 1996 р. – К. 1996, – С. 6.

⁷ Там само.

⁸ Там само.

⁹ Історія української культури. Збірник матеріалів і документів. – С. 517.

¹⁰ Там само. – С. 519.

¹¹ Там само. – С. 520.

¹² Конституція України від 28 червня 1996 р.

¹³ Марочко В. Міжнародна наукова конференція “Геноцид українського народу: історична пам'ять та політико-правова оцінка” // УІЖ. – 2001. – №3. – С.152.

¹⁴ Див.: Залізник Г. Мовний індикатор столиці. Як його оцінюють експерти // Віче. – 2002. – №7.

¹⁵ Сільські вісті – 1998. – 27 лютого.

¹⁶ Див.: Віче. – 1997. – №9. – С. 100.

¹⁷ Див.: Віче. – 1997. – №12. – С. 75.

*Паламарчук В.О.,
начальник управління Міністерства
фінансів України*

ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ ПО ЗАБЕЗПЕЧЕННЮ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЗА КОНТРАКТОМ

Відповідно до ст. 65 Конституції України захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Оборона України, забезпечення недоторканості державного кордону та національної безпеки здійснюється Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями, які створюються відповідно до Конституції та законів України (ст. 17 Конституції України). Безпосередньо комплектування військових формувань України проводиться через встановлення загального військового обов'язку в Україні (ст. 1 Закону України “Про загальний військовий обов'язок і військову службу” [1]).

Військова служба в Україні існує у формі строкової, кадрової та контрактної (ст. 2 Закону України “Про загальний військовий обов'язок і військову службу”). Українська армія, а особливо інші військові формування (Служба безпеки України, Прикордонні війська України, війська цивільної оборони Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи) вбачають покращання ефективності своєї діяльності саме у переході до контрактної, а іноді взагалі до цивільної служби [2].